

**РЕАЛ СЕКТОР ТАРМОҚЛАРИДА КЛАСТЕРЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ
ВА УЛАРНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ**

Xudoyberganova Dilnoza Anvarjon qizi

“Iqtisodiyot” kafedراسi o‘qituvchisi

Farg‘ona politexnika instituti

Tel: 998944993322

Email: Dildil677091@gmail.com

Uzganbayeva Dilnoza Toxtasinovna

“Iqtisodiyot” kafedراسi o‘qituvchisi

Farg‘ona politexnika instituti

Tel: 905332027

Email: dilnoz07.83@yandex.ru

Аннотация: Мазкур мақолада реал сектор тармоқларида кластерларни ташкил этиш, уларнинг хусусиятлари, шакллантириш стратегиялари, кластернинг хусусияти ҳудуднинг рақобатбардошлигини оширишни таъминлаш қобилияти ёритилган. Шунингдек, кластерларнинг асосий йўналишлари батафсил ёритилган.

Калит сўзлар: кластер, инновация, салоҳият, саноат тармоғи, рақобатбардошлик, тайёр маҳсулот.

Аннотация: В данной статье описаны организация кластеров в реальном секторе, их особенности, стратегии формирования, способность кластера повышать конкурентоспособность региона. Также подробно освещены основные направления кластеров.

Ключевые слова: кластер, инновации, потенциал, отрасль, конкурентоспособность, готовый продукт.

Abstract: This article describes the organization of clusters in the real sector, their characteristics, formation strategies, the ability of the cluster to increase the competitiveness of the region. The main directions of the clusters are also covered in details.

Keywords: cluster, innovation, potential, industry, competitiveness, final product.

Республиканинг илмий-инновацион соҳадаги ҳозирги ҳолати хўжалик айланмасига илмий-техник фаолиятнинг натижаларини жалб қилиш бўйича давлат сиёсатининг асосий йўналишлари талабларига мос келмайди. Амалдаги ҳолат фан ва технологияларни ривожлантиришда янги устуворликларни ишлаб чиқишни талаб этади.

Хорижий мамлакатларда кластерларни шакллантириш бўйича тўпланган тажрибалар ва уларнинг амалиёти қуйидаги йўналишларни ўз ичига олади:

Биринчи йўналиш Италия модели (саноат округлари) ҳисобланиб, кичик корхоналарнинг экспортни кенгайтириш борасида кучли концентрациясига асосланган, бозорга чиқиш ва уни эгаллашда ўзаро расмий ёки норасмий ҳамжамият асосида фаолият юритувчи ички кластерлардир¹.

Иккинчи йўналиш саноат кластерлари ҳисобланиб, улар концентрик доиралар ҳосил қилувчи (марказлашган ташкилотлар) марказий бошқарув тизимига эга кластер шакли ҳисобланади. Бундай саноат кластерлари таркибида илмий лабораториялар, илмий тадқиқот марказлари ва олий ўқув юртлари фаолият юритади. Кластерларни бундай шакллантириш Япония, Жанубий Корея, Германия ва Франция тажрибаларида акс этган. Улар халқаро бозорлар учун ўта кучли ҳамкорлик ва юқори даражада шакллантирилган ички расмий алоқалар мавжуд.

Инновацион фаолиятнинг сочилиб кетиши ва чизиқли боғланишнинг мавжуд эмаслиги кластерлар шаклланишининг бундай усулига хос бўлган жиҳат ҳисобланади. Ҳар бир кластер иштирокчиси тизимнинг бошқарув аппаратига занжирли алоқаси таъминланади ва бу ўзаро интеграцияни таъминлашга асосий калит ҳисобланади. Бундай кластерни ташкил этиш жараёнида кўпроқ молиявий манбаларга таяниш эса унга давлатнинг аралашувини шарт қилиб қўйиши билан бирга асосий молиявий таъминотчи сифатида қатнашишини рағбатлантиради².

Кластерни шакллантиришнинг бундай усули давлатнинг кўмаги ва

молиявий маблағнинг катталиги уни ташкил этишнинг кучсиз томони бўлса-да, халқаро бозорда мамлакат рақобатбардошлигини оширишнинг асосий воситаси ёки стратегияси сифатида қаралади.

Учинчи йўналиш саноатлаштириш даврига хос ҳисобланиб, бундай кластерлаш стратегияларидан Скандинавия, Швейцария ва АҚШда кенг қўлланилган. Кўпроқ учлик спирал³ ҳосил қилувчи кластерлаш моделининг асосий йўналиши инновацияларни яратишга урғу беради, бунда яратилган инновацияларни кластер иштирокчиларига сочиб юбориш орқали рақобатбардошликни таъминлаш асосий мақсад ҳисобланади.

Ўзбекистонда кластерларни шакллантириш енгил саноат салоҳиятини ошириш борасидаги қуйидаги асосий стратегик мақсадларга мувофиқ келади:

1. Замоनावий технологиялар асосида пахта толасини чуқур қайта ишлаш ташқи ва ички бозорда талаб юқори бўлган тайёр, экологик тоза тўқимачилик ва енгил саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини 2030 йилда 5,6 мартага оширишнинг белгиланиши.

2. Халқаро тажрибани ҳисобга олган ҳолда кийимлар намуналарининг намоийш залини ташкил этиб, дизайн модалар маркази таркибига кирувчи тажриба ишлаб чиқариш цехини очиш ҳамда Франция, Германия, Италия дизайн ва мода марказлари тажрибасини ўрганиш зарурлиги.

3. Ички ва жаҳон бозорларида муносиб ўрин топиш учун мунтазам изланиш, инновацион маҳсулот турларини ўзлаштириш зарурлиги, бозор конъюнктурасини ўрганган ҳолда маҳсулот тайёрлашда дизайн масалаларига эътибор қаратиш, энг асосийси, жаҳон бозорида миллий бренд нуфузини ошириш масалалари.

Мазкур вазифаларнинг мазмун-моҳиятини чуқур ўрганиш ва амалиётда бажарилишини таъминлашнинг асосий йўналиши тўқимачилик саноати маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг инновацион фаолиятини ривожлантириш орқали рақобатбардошлигини таъминлаш ҳисобланади.

Бир вақтнинг ўзида бир неча тур маҳсулотларини ишлаб чиқариш учун фойдаланилиши мумкин бўлган ишлаб чиқариш омиллари мавжуд бўлган шароитда пайдо бўлувчи камраб олиш самараси ҳам кластерларнинг устунлик томони ҳисобланади. Ушбу омил кўп функцияли хусусият билан тавсифланади. Фирмаларни кластерларга гуруҳлаштиришда камраб олиш самараси сезиларли даражада кучаяди, чунки узатиш билан боғлиқ транзакция харажатларини камайтиришда турли корхоналар томонидан кўп функцияли омилдан фойдаланиш зарурати вужудга келади.

Кластерли ишлаб чиқариш тузилмаси маҳсулотни умумий стандартлаштириш асосида вужудга келадиган синергия самарасини келтиради. Шундай қилиб, кластернинг барча иштирокчилари миқёс, камраб олиш ва синергия самараларининг умумий таъсири остида қўшимча рақобатли устунликларга эга бўлади. Уларнинг таъсир кўрсатиш механизми қуйидагича: кластер таркибига кирган фойда бермайдиган корхоналар меҳнат унумдорлигини ошириш ва маҳсулотнинг таннархини камайтиришни таъминловчи ихтисослашув ёрдамида қуйи рентабеллик чегарасидан ўтиши мумкин. Кластернинг инновацион йўналганлиги ишлаб чиқариш тузилмасининг самарасини ошириш ҳисобига тадқиқотларга умумий харажатларни пасайтириш ва янги маҳсулот турларини ишлаб чиқишга жорий этишга қўмаклашади, бу эса кластер иштирокчиларига узоқ пайт давомида инновацион фаолиятни турғун равишда амалга ошириш имконини беради.

Инновацион кластерда фойда барча алоқа йўналишлари бўйича тақсимланади:

- бошқа тармоқлардан келувчи янги ишлаб чиқарувчилар илмий-тадқиқот ишларини рағбатлантириб ва янги стратегияларни жорий этиш учун зарур воситалар билан таъминлаб, ўз ривожланишини тезлаштиради;
- кўп сонли рақобатчилар билан алоқаларга эга бўлган етказиб берувчи ёки истеъмолчилар канали бўйича ахборотлар эркин алмашинади ва янгиликлар тез тарқалади;

- кластер ичидаги ўзаро алоқалар, одатда юқори даражада кутилмаган алоқалар рақобат учун янги йўлларнинг пайдо бўлишига олиб келади ва тубдан янги имкониятларни келтиради;

- инсон ресурслари ва ғоялари янги комбинацияларни шакллантиради.

Шундай қилиб, инновацион ривожланиш муаммоларини тадқиқ этишда дастлабки босқичда фойдаланиладиган кластерли ёндашув вақт ўтган сайин янги кенг миқёсдаги масалаларни ечишда ҳам қўлланила бошлаган, хусусан:

- ✓ давлат, ҳудуд, тармоқнинг инновацион ривожланишини таҳлил қилишда;

- ✓ умумдавлат саноат сиёсатининг асоси сифатида;

- ✓ ҳудудни ривожлантириш дастурини ишлаб чиқишда;

- ✓ инновацион фаолиятни рағбатлантириш асоси сифатида;

- ✓ йирик ва кичик бизнеснинг ўзаро муносабатлари асоси сифатида.

Бозор муносабатларини шакллантириш шароитида замонавий илмий тасаввурларда асосий ташкилий бошқарув дастаги ҳудуднинг рақобатбардошлигини ошириш бўйича мақсадли мажмуа дастурлари ҳисобланади.

Таъкидлаш жоизки, кластернинг хусусияти ҳудуднинг рақобатбардошлигини оширишни таъминлаш қобилияти ҳисобланади.

Бизнинг фикримизча, ҳозирги кунда кластернинг етита асосий тавсифлари мавжуд, улар асосида у ёки бу кластерли стратегия ётади:

- географик: фақат маҳаллий (масалан, боғдорчилик) кластердан фақат глобал (аэроқоинот кластери) кластергача иқтисодий фаол бўлган макондаги кластерларни тузиш;

- горизонтал: бир нечта тармоқ/секторлар янада йирик кластерга кириши мумкин (масалан мегакластерлар тизими);

- вертикал: кластерларда ишлаб чиқариш жараёнларининг ўхшаш босқичлари бўлиши мумкин. Бу ерда тармоқ иштирокчиларидан қайси бири

кластерлар доирасида ташаббускор ва инновацияларни якуний ижро этувчиси ҳисобланганлиги муҳим ҳисобланади;

- латерал: кластерга миқёси самараси ҳисобига тежамкорликни таъминлаши мумкин бўлган турли секторлар бирлашади, бу эса янги комбинацияларга олиб келади (масалан, мультимедияли кластер);

- технологик: битта технологиядан фойдаланадиган тармоқларнинг йиғиндиси (масалан, биотехнологияли кластер);

- фокусли: битта марказ – корхона, илмий-тадқиқот институти ёки таълим муассасаси доирасида жамланган фирмалар кластери;

- сифатли: бу ерда фирмалар ҳақиқатдан ҳам ҳамкорлик қилаётганлиги, балки улар буни қай тарзда бажараётганлиги тўғрисида масала муҳим ҳисобланади. Бунда ҳар доим ҳам инновацияларни ривожлантиришни автоматик тарзда рағбатлантирмайди. Шундай ҳолатлар ҳам мавжудки, тармоқларда аксинча инновацион жараёнларни тўхтатиб, ҳимоя қилиш ҳаракатлари рағбатлантирилади. Етказиб берувчилар билан ўзаро алоқалари инновацион жараёнларни рағбатлантириши мумкин, аммо улар ҳаражатларни шерикларга ўтказиш ва молия соҳасида уларни сиқиш учун қўлланилиши мумкин. Охириги ҳолатда тармоқлар на турғун, на рағбатлантирувчи бўла олмайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Худойберганова, Д., & Шарафуддинова, Н. (2020). ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ НА РЫНОК ТРУДА: МИРОВОЙ ОПЫТ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ БЕЗРАБОТИЦЫ. *Экономика и социум*, (7), 468-474.
2. Rakhmonazarov, P., & Akhunova, M. (2019). THEORETICAL ASPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REGIONAL ECONOMIC ECOSYSTEMS AND ASSESSMENT METHODS. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 1(8), 136-143.
3. Xamdamova, U., & Khudoyberganova, D. (2020). IMPACT OF THE PANDEMIC ON THE INTRODUCTION OF ELEMENTS OF THE DIGITAL ECONOMY. *Экономика и социум*, (7), 70-75.

4. Худойберганова, Д., & Кодирова, С. (2020). НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЭФФЕКТИВНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА. *Экономика и социум*, (7), 475-481.
5. Khudoyberganova, D. (2020). TO THE PROBLEMS OF INNOVATION INTO THE EDUCATIONAL PROCESS. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(10), 396-399.
6. Musaevna U. Z. To Improve The Approaches Of The Personnel Management Mechanism In The Light Industry //International Journal of Progressive Sciences and Technologies. – 2021. – Т. 24. – №. 1. – С. 296-299.
7. Musaevna U. Z., Anvarjonqizi X. D. To the Issues of Improving Personnel Motivation in Industrial Enterprises //Academic Journal of Digital Economics and Stability. – 2021. – Т. 1. – С. 70-80.
8. Тургунов М. (2019). МЕХАНИЗМЫ ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ КОРПОРАЦИЯМИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. In Теория и практика корпоративного менеджмента (pp. 123-124).
9. Tuychieva, O. N. (2020). ON THE PROBLEM OF TRAINING COMPETITIVE PERSONNEL FOR THE DIGITAL ECONOMY. *Theoretical & Applied Science*, (5), 701-707.
10. Жураева, Н. К. (2020). Актуальные направления управления системой жилищно-коммунального хозяйства в Узбекистане. *Наука сегодня: задачи и пути их решения [Текст]: материалы*, 64.
11. Худойберганова, Д. А. (2020). Фарғона вилояти саноат тармоқларига инвестицияларни жалб қилишнинг долзарб масалалари/Д. Худойберганова.
12. KHUDOYBERGANOVA, D. A. (2021). CURRENT TRENDS IN TRADE AND INTERMEDIARY ACTIVITIES ON WORLD MARKETS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*,(9), 271-278.
13. Xudoyberganova, D. A. Q. (2022). O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MEVASABZAVOTCHILIKKA IXTISOSLASHGAN KORXONALAR IQTISODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI. *Academic research in educational sciences*, 3(1), 282-287.